

Биљана М. Павловић¹
*Универзитет у Приштини – Косовска Митровица
Учитељски факултет у Призрену – Лейосавић
Катедра за методичку наставу*

Драгана Ј. Цицковић Сарајлић²
*Универзитет у Приштини – Косовска Митровица
Факултет уметности у Приштини – Звечан
Катедра за музичку педагошку*

Биљана Љ. Мандић³
*Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за музичку теорију и педагошку*

ЗАСТУПЉЕНОСТ И ВАСПИТНИ ЗНАЧАЈ ХИМНЕ БОЖЕ ПРАВДЕ У ОСНОВНОШКОЛСКОЈ НАСТАВИ ПРЕДМЕТА МУЗИЧКА КУЛТУРА⁴

У раду се разматра заступљеност и васпитни значај српске државне химне *Боже правде* у основношколској настави предмета Музичка култура. Полазећи од чињенице да је државна химна један од најзначајнијих националних симбола, чијом се перцепцијом у наставном процесу актуелизује национални сегмент васпитања, циљ истраживања је усмерен на утврђивање у којој мери ученици осмог разреда основне школе могу да перципирају химну *Боже правде*. У складу са циљем, дефинисани су истраживачки задаци којима је утврђивано у којој мери је химна *Боже правде* заступљена у наставним програмима и уџбеницима предмета Музичка култура, те у којој мери ученици могу слушно и текстуално да идентификују државну химну Србије. Сматрајући да је континуум осмогодишњег образовања омогућио усвајање елементарног знања о најзначајнијим српским националним симболима и активирао адекватне емоционалне дражи, истраживање смо започели претпоставком да су ученици на крају основношколског образовања довољно упознати са мелодијско-текстуалним карактеристикама државне химне *Боже правде*, што је делимично потврђено. Наиме, утврђено је да већина ученика идентификује песму *Боже правде* као српску државну химну, али да не познаје њен текст у целини. Резултати истраживања спроведеног у мају

1 biljana.pavlovic@yandex.ru

2 dsarajlic@gmail.com

3 biljana.mandic@gmail.com

4 Рад је резултат истраживања у оквиру пројекта III 47023 „Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција”, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

2016. године у основним школама Централне Србије и Косова и Метохије, на узорку од 534 ученика осмог разреда, указују да се обради државне химне у основношколској настави не приступа студиозно. У елаборирању добијених података коришћене су дескриптивна метода и метода теоријске анализе и синтезе.

Кључне речи: национално васпитање, државна химна, настава музичке културе, основна школа

Теоријска полазишња

Интересовање за проучавање заступљености и значаја српске државне химне *Боже правде* у основношколској настави предмета Музичка култура подстакнуто је чињеницом да су српске патриотске песме запостављене у наставним плановима и програмима овог предмета (Pavlović, Cicović Sarajlić 2015: 1144–1154). Треба имати на уму да су патриотске песме вредни садржаји националног васпитања, које у време динамичних глобализацијских токова све више добија на значају. Глобализација је процес који тежи унификацији и хомогенизацији друштва на глобалном нивоу (Šuvaković 2014: 38), при чему се традиционалне националне вредности и специфичности неосетно потискују из свакодневног живота. Зато је важан задатак националног васпитања афирмација и преношење знања о националним вредностима и идентитету као „спознаји заједничких карактеристика припадника једне нације које се разликују од других нација” (Bazić 2012: 70). Заправо, када је реч о националном идентитету, суштинска питања јесу – *ко смо, одакле смо, коме припадамо*. Према Смиту, битна обележја националног идентитета су: историјска територија, односно домовина, заједничка култура и систем вредности, заједнички језик, заједнички митови и историјска сећања, заједничка религија, економија и слично (Smit 2010: 30). Национални идентитет се формира у процесу социјализације управо прихватањем националних вредности – језика, културе, вере, традиције, обичаја (Šuvaković 2010: 132), али и упознавањем и усвајањем традиционалне и уметничке музике свог народа. Осећај националне припадности најпре се испољава кроз приврженост и позитиван однос према сопственој нацији као и кроз фаворизовање појединих националних садржаја и симбола који се идеализују и постају окосница самоодређења (идентитета) појединца (Bazić 2012: 43).

Препоруке Унескове Међународне комисије о образовању за XXI век указују да је на путу превазилажења супротности између традиције и савремених тенденција битно спознати самог себе и прилагодити се захтевима савременог друштва без одрицања сопствених корена (Delor 1996: 10–12). Заправо, национално васпитање треба да допринесе синхронизованом и равномерном развоју и напретку друштва на локалном и глобалном плану, уз поштовање особених националних и општествечанских хуманистичких вредности. Када се, како истиче Данило Марковић, прихвати потреба за националним васпитањем, „онда треба осмислити његов садржај да би оно било чинилац патриотских осећања

и доприносило очувању националног културног идентитета и државног територијалног интегритета” (Marković 2010: 34). С обзиром на то да је музика медиј који нам „омогућава урастање у догађаје удаљене и временски и просторно” (Vodrožić 2015: 176), она у великој мери може да обогати и употпуни сазнања и доживљаје ученика о историјском и културном развоју народа коме припадају, те да допринесе формирању позитивних ставова и уверења о њему. Будући да српску културу одликује богатство традиције и духовности, као и исконска везаност за историју и претке нације, треба указати на значај очувања вредности српске националне музике ради правилног моралног и духовног развоја младих генерација.

Музика је – поред језика, вере, традиције, обичаја и митологије – кроз историју одувек била значајан чинилац српског националног идентитета, доприносећи његовом формирању али и реконструкцијама (Bazić, Pavlović 2017: 279–298). Национална музика, било да се ради о жанру фолклорне, духовне или уметничке музике, доприноси упознавању, разумевању, доживљавању, усвајању и вредновању сопствене националне културе, те очувању националног идентитета у време глобализације и у контексту сложених међунационалних односа на локалном нивоу. Национално васпитање је неопходно и посебно значајно на територији Косова и Метохије, где због наметнутих друштвено-политичких услова живота српском народу прети опасност од асимилације и прихватања образаца туђе културе и традиције. Извођење музичких садржаја националног карактера на овом простору треба да омогући повезивање са српском културом и традицијом, доприносећи националном утемељењу и јачању осећања одговорности према властитим националним вредностима (Pavlović 2013: 12). Музички садржаји патриотске тематике, на адекватан начин искоришћени у васпитно-образовном процесу, свакако би допринели сврсисходнијем и квалитетнијем националном васпитању ученика и зато им у основношколској настави треба посветити већу пажњу. С тим у вези, државна химна као симбол и најзначајнија патриотска песма неоспорно заслужује посебан третман.

Наставак и развој српске државне химне Боже правде

Значајну улогу у буђењу националне свести током XIX века имале су такозване песме *будилнице* – родољубиве песме, које су настајале као одраз друштвено-политичке стварности и специфичних услова живота. Настајале су у народу, али су их стварали и српски композитори који су кроз песму изражавали бунт против нечовечних односа у друштву, пркос и тежњу за бољим и хуманијим животом. Већ почетком XIX века песме будилнице су извођене у оквиру певачких друштава, нарочито у Војводини, заузимајући важно место у политичкој и просветној делатности српског грађанства. Уз композиције изразито родољубиво-борбеног и политичког карактера – *Устјај, устјај, Србине, Радо иде Србин у војнике, Већ се застјава вије, Где је српска Војводина, Оро кликће са висина* и друге – групе српских родољуба су водиле јаку политичку пропаганду

„усмерену ка остваривању тадашњих националних идеала – ослобођење од стране доминације” (Ђурић Клајн 1971: 70). Извођене на беседама, концертима и другим националним окупљањима, ове песме су бодриле и подстицале на борбу за слободу и правду.

У романтичарско-херојском и националном духу компонована је и химна *Боже њравде*, за коју је текст написао Јован Ђорђевић, а музику Даворин Јенко. Ова композиција је првобитно била део сценског комада *Маркова сабља*, који је први пут изведен у Народном позоришту у Београду 10. августа 1872. године поводом прославе пунолетства и ступања на престо кнеза Милана Обреновића. Пошто је поменута представа касније често извођена, песма је врло брзо постала популарна међу грађанством. Званична химна је постала 21. фебруара 1882. године, када је у преуређеном облику изведена на дан проглашења Милана Обреновића за краља. Након Мајског преврата (1903) династија Карађорђевић долази на власт, а поменута песма, с обзиром на то да је симболизовала династију Обреновић, престаје да буде химна. Тако је од 1903. до 1909. године Краљевина Србија била без званичне химне, а у функцији химне извођене су многе пригодне патриотске песме, најчешће *Ор’о кликће са висина*, коју је написао Васа Живковић 1870. године.

На Петровдан 1909. године краљ Петар Карађорђевић је донео одлуку да песма *Боже њравде* поново буде проглашена за химну Краљевине Србије. Међутим, стварањем Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (1918), химна је била прилагођена новим друштвеним и политичким околностима и уз њу су извођени делови како хрватске химне *Лијејџа наша домовино*, тако и словеначке химне *Најпреј засџаве* (Павловић 2007: 29–42). С обзиром на то да се ниједна од постојећих химни Срба, Хрвата и Словенаца није могла наметнути као општа, нужно је било пронаћи ново књижевно-музичко дело које би по свом идејном и уметничком садржају одговарало химни уопште, као и идеји југословенства. У овим околностима промовише се стара пансловенска песма *Ој, Словени*⁵ – касније *Хеј, Словени* – која почетком тридесетих година прошлог века постаје нова државна химна Краљевине Југославије. У оваквој форми химна је извођена све до почетка Другог светског рата, када је прихвата и револуционарна социјалистичка омладина. Песма *Хеј, Словени* након рата постаје химна и нове државе – Социјалистичке Федеративне Републике Југославије.

Химна *Боже њравде* није коришћена све до 1990. године, када је, услед нових друштвено-политичких промена, опет почело њено извођење на територији Србије. У мају 1992. године одржан је референдум на коме су грађани Србије одлучивали о песми која ће представљати државну

5 *Панславизам* – политичка доктрина и покрет за уједињење свих Западних и Јужних Словена под вођством царске Русије. Идеја о повезивању Словена датира још из XII века, али је први пут почела организовано да се испољава од I словенског конгреса одржаног у Прагу 1848. године као замисао ослобођења Словена од Турске и Аустроугарске (Mala enciklopedija 2, 1978: 766). Песму *Хеј, Словени* написао је Самуел Томашик у Прагу 1834. године.

химну. У предлогу за химну биле су композиције *Марш на Дрину* (мелодија: Станислав Бинички; текст: Милоје Поповић), *Боже њравде* (мелодија: Даворин Јенко; текст: Јован Ђорђевић) и *Востани Србије* (текст: Доситеј Обрадовић; мелодија: Варткес Баронијан). Међутим, спроведени референдум је био неуспешан и ниједан предлог није добио већину гласова. Тако је, све до 2006. године, као државна химна извођена композиција *Хеј, Словени*, када је Уставом из 2006. године одлучено да песма *Боже њравде* поново постане званична химна Републике Србије.

Методолошке основе рада

Полазећи од чињенице да државна химна *Боже њравде* представља један од најзначајнијих националних симбола, циљ истраживања је био да се утврди у којој мери ученици познају химну на крају основношколског образовног процеса. У складу са циљем, формулисани су задаци истраживања: 1) утврдити у којој је мери химна *Боже њравде* заступљена и представљена у основношколским наставним програмима предмета Музичка култура; 2) утврдити степен представљености и заступљености химне *Боже њравде* у основношколским уџбеницима предмета Музичка култура; 3) утврдити степен аперцепције код ученика осмог разреда о песми која представља државну химну Србије и 4) утврдити да ли ученици осмог разреда могу у целости да идентификују текст државне химне. Хипотезе истраживања гласе: 1) химна *Боже њравде* је у довољној мери заступљена и представљена у наставним програмима за предмет Музичка култура; 2) химна *Боже њравде* је у довољној мери заступљена у уџбеницима предмета Музичка култура; 3) већина ученика осмог разреда зна да државну химну Србије представља песма *Боже њравде*; 4) већина ученика осмог разреда зна текст химне у целини.

Истраживање је спроведено средином маја 2016. године у 24 основне школе у Србији, односно у 12 школа на Косову и Метохији и 12 школа Централне Србије⁶. Овим истраживањем је обухваћена популација ученика осмог разреда. Узорак су чинила 534 ученика – 306 ученика (57,3%) из Централне Србије и 228 (42,7%) са Косова и Метохије. Добијени подаци су обрађени комбинованом квалитативном и стандардном квантитативном анализом. Подаци су обрађени помоћу програма SPSS, специјализованог за статистичку обраду, а од статистичких мера и поступака коришћене су фреквенције, проценти, аритметичка средина

6 Истраживање је спроведено у следећим основним школама на Косову и Метохији: „Доситеј Обрадовић” Прековце, „Краљ Милутин” Грачаница, „Десанка Максимовић” Косовска Каменица и Ајновце, „Миладин Поповић” Пасјане, „Шарски одред” Врабештица и Севце, „Рајко Урошевић” Готовуша, „Петар Кочић” Брњак и Бубе, „Благоје Радић” Зупче, „Свети Сава” Косовска Митровица, „Лепосавић” Лепосавић, „Вук Караџић” Звечан, „Јован Цвијић” Зубин Поток; и у Централној Србији: „Свети Сава” Бор, „Сутјеска” Рашка, „Димитрије Туцовић” Краљево, „Коле Радишић” Ниш, „Кнегиња Милица” Трстеник, „Нада Поповић” Крушевац, „Младост” Београд, „Драгиша Михаиловић” Крагујевац, „Краљ Александар I” Пожаревац, „Свети Сава” Младеновац, „Меша Селимовић” Нови Пазар и „Алекса Дејовић” Севојно.

и стандардна девијација, t-тест и χ -квадрат тест. У истраживању су коришћене дескриптивна метода и метода теоријске анализе и синтезе.

Резултати емпијског истраживања

Први истраживачки задатак био је утврдити у којој мери је химна *Боже правде* заступљена и представљена у основношколским наставним програмима.

Табела 1. Заступљеност химне *Боже правде* у наставним програмима и уџбеницима предмета *Музичка култура* за основну школу

Разред	Наставни програми	Уџбеници музичке културе Завода за уџбенике	Уџбеници музичке културе Креативног центра
Први	<i>Боже правде</i>	-	-
Други	<i>Боже правде</i>	-	-
Трећи	<i>Боже правде</i>	-	-
Четврти	<i>Боже правде</i>	-	-

Разред	Наставни програми	Уџбеници музичке културе Завода за уџбенике	Уџбеници Новог логоса
Пети	<i>Боже правде</i>	<i>Боже правде</i>	<i>Боже правде</i>
Шести	<i>Боже правде</i>	<i>Боже правде</i>	<i>Боже правде</i>
Седми	<i>Боже правде</i>	<i>Боже правде</i>	<i>Боже правде</i>
Осми	<i>Боже правде</i>	-	<i>Боже правде</i>

Евидентно је (Табела 1) да је химна *Боже правде* заступљена у наставним програмима за музичку културу од 1. до 8. разреда (Pravilnik 2010; 2011; 2013; 2013a; 2013b; 2014; 2017), али је методички приступ обради химне у великој мери изостао. Наиме, осим назива химне, нема других података о њој као ни општих препорука за њено извођење. Констатујемо да је химна *Боже правде* заступљена у наставним програмима за музичку културу, али није на одговарајући начин представљена с обзиром на њен значај, што делимично потврђује прву помоћну хипотезу. Имајући у виду значај и велику васпитну улогу химне, сматрамо да је у наставним програмима неопходно навести дидактичко-методичке смернице за њено извођење у основној школи – указати на значајне државне датуме, прилике и догађаје када би је требало певати и слушати. То би подстакло наставнике на чешће извођење ове песме. Адекватан методички приступ свакако би побудио интересовање ученика за упознавање националних вредности и симбола, што би допринело јачању патриотизма.

Други истраживачки задатак био је да утврдимо у којој мери је химна *Боже правде* заступљена и представљена у основношколским уџбеницима музичке културе. Тако је уочено да у уџбеницима од 1. до 4. разреда издавачких кућа *Завод за уџбенике* (Stojanović, Vasiljević, Drobni 2006; Stojanović, Vasiljević 2007; Stojanović 2007; Stojanović 2009) и *Креативни центар* (Ilić 2005; Ilić 2008; Ilić 2008a; Ilić 2009) српска државна химна

није заступљена (Табела 1). У уџбеницима музичке културе за старије разреде основне школе (5, 6. и 7. разред, аутори Stojanović, Rajčević 2009, 2009а, 2009б) представљен је нотни и литерарни текст химне, наведени су њени аутори и дат кратак опис настанка химне, док је у уџбенику за 8. разред (истог издавача и аутора, 2009в) државна химна потпуно изостављена. У уџбеницима музичке културе издавачке куће *Нови лоџос* (Paladin, Mihajlović Vokan 2012; 2012а; 2012б) наведени су нотни примери у свим разредима (од 5. до 8. разреда), али без упечатљивијих методичких смерница. На основу анализе констатујемо да у уџбеницима музичке културе химна није довољно заступљена као и да није представљена на одговарајући начин, што је у супротности са другом помоћном хипотезом овог истраживања.

Трећи истраживачки задатак био је утврдити да ли ученици осмог разреда знају која песма представља државну химну Србије. У оквиру овог задатка желели смо да сазнамо у којој мери су ученици имали прилику да у основној школи слушају државну химну, као и да ли знају која од понуђених песама представља химну Републике Србије.

Табела 2. *Колико често су ученици осмог разреда основне школе имали прилику да слушају државну химну у школи*

Регион	f %	Веома често	Често	Понекад	Ретко	Никада	Укупно
Централна Србија	f %	49 16,6%	88 29,7%	102 34,5%	45 15,2%	12 4,1%	296 100,0%
Косово и Метохије	f %	50 22,4%	44 19,7%	82 36,8%	32 14,3%	15 6,7%	223 100,0%
Укупно	f %	99 19,1%	132 25,4%	184 35,5%	77 14,8%	27 5,2%	519 100,0%

Нешто више од трећине испитаника (35,5%) одговорило је да је *понекад* имало прилику да чује државну химну, док је 25,4% анкетираних ученика проценило да у школи *често* слуша химну (Табела 2). Свега 19,1% испитаника сматра да *веома често* имају прилику да чују државну химну. Да *ретко* имају прилику да чују химну одговорило је 14,8% ученика, а око 5,2% ученика је одговорило да *никада* нису имали прилику да у школи чују државну химну. На постављено питање није одговорило 15 ученика. Одговори ученика из Централне Србије и са Косова и Метохије се статистички значајно не разликују, а веће одступање није уочено ни у одговорима између ученика јужног и северног дела Косова и Метохије. Истичемо да је обавеза наставника да подстичу интересовање ученика за упознавање државних симбола као и да развијају поштовање и љубав према њима.⁷

7 У појединим земљама се свакодневно пред почетак првог школског часа интонира химна (Pavlović 2007: 13), што је пример позитивног односа према националним вредностима.

Табела 3. *Познавање државне химне*

Регион	f %	Тамо далеко	Боже правде	Ој, Србијо, мила мати	Востани Србије	Ово је Србија	Укупно
Централна Србија	f %	4 1,3%	292 97,7%	1 0,3%	2 0,7%	0 0,0%	299 100,0%
Косово и Метохије	f %	1 0,5%	216 97,3%	3 1,4%	1 0,5%	1 0,5%	222 100,0%
Укупно	f %	5 1,0%	508 97,5%	4 0,8%	3 0,6%	1 0,2%	521 100,0%

Иако се у вези са претходним питањем један део ученика изјаснио да су само *јонекад* и *рејко* имали прилику да у школи слушају државну химну (Табела 2), већина ученика (97,5%) зна да државну химну представља песма *Боже правде* (Табела 3). Јасно је да осим основношколске наставе, упознавању државне химне доприносе и медији, спортски догађаји и различите културне манифестације на којима се она може чути, па смо зато и очекивали да ученици осмог разреда знају која песма представља државну химну. Међутим, ово истраживање је показало да основна школа као значајна васпитно-образовна установа није довољно искоришћена за промовисање државне химне као значајног и вредног националног симбола. Између одговора ученика из Централне Србије и са Косова и Метохије није забележена статистички значајна разлика.

Четврти истраживачки задатак био је утврдити у којој мери ученици осмог разреда познају текст државне химне као и која осећања она у њима буди.

Табела 4. *Познавање текста државне химне*

Регион	f %	Написан тачно у целини	Тачно написан део	Нетачно написан	Без одговора	Укупно
Централна Србија	f %	70 22,9%	151 49,3%	1 0,3%	84 27,5%	306 100,0%
Косово и Метохије	f %	152 66,7%	43 18,9%	3 1,3%	30 13,2%	228 100,0%
Укупно	f %	222 41,6%	194 36,3%	4 0,7%	114 21,3%	534 100,0%

На дато питање одговорила је већина ученика, њих 420 (Табела 4). Од тог броја, 222 ученика (41,6%) су знала да наведу четири строфе химне, док су 194 ученика (36,3%) навела тек две строфе. Четири ученика су написала погрешан текст (0,7%). Иначе, химна *Боже правде* садржи осам строфа, али се у јавности најчешће изводе прве четири строфе. Сматрамо да у основној школи химну треба слушати и изводити у целини,

јер се на тај начин исказује поштовање и позитиван став према њој. Ученици са Косова и Метохије су у већем броју знали да наведу прве четири строфе химне. Наиме, 152 ученика са Косова и Метохије (66,7%) знају да наведу текст прве четири строфе химне наспрам 70 ученика из Централне Србије (22,9%), па је овде утврђена статистички значајна разлика између одговора ученика из поменутих региона ($\chi^2 = 107,9$; $df = 3$; $p = 0,01$). Овај податак указује да код ученика са Косова и Метохије постоји веће интересовање за химну, што је и разумљиво с обзиром на свеукупне друштвено-политичке околности у којима Срби живе на овом простору. Имајући у виду значај и вредност ове националне песме, очекивали смо да ученици на нивоу целокупног узорка боље познају текст химне.

Табела 5. *Опиши своја осећања док певаш или слушаш државну химну Боже правде*

Наведена осећања	f %	Регион		Укупно
		Централна Србија	Косово и Метохија	
Понос	f	30	40	70
	%	35,7%	38,1%	37,0%
Радоси	f	7	37	44
	%	8,3%	35,2%	23,3%
Лепо	f	21	15	36
	%	25,0%	14,3%	19,0%
Испуњеност	f	8	13	21
	%	9,5%	12,4%	11,1%
Љубав	f	15	6	21
	%	17,9%	5,7%	11,1%
Туга	f	3	13	16
	%	3,6%	12,4%	8,5%
Родољубивост	f	7	5	12
	%	8,3%	4,8%	6,3%
Моћно	f	4	5	9
	%	4,8%	4,8%	4,8%
Усхићење	f	0	7	7
	%	0,0%	6,7%	3,7%
Узбуђење	f	0	7	7
	%	0,0%	6,7%	3,7%
Припадност	f	0	6	6
	%	0,0%	5,7%	3,2%
Супер	f	1	4	5
	%	1,2%	3,8%	2,6%
Смирено	f	4	0	4
	%	4,8%	0,0%	2,1%
Дирљивост	f	1	1	2
	%	1,2%	1,0%	1,0%

Укупно одговора	f	101	159	260
	%	120,2	151,4	137,6
Укупно ученика		84	105	189
		100,0%	100,0%	100,0%

На постављено питање одговорило је 189 ученика (Табела 5), наводећи бар једно осећање изазвано слушањем химне. Највећи број ученика (37,0%) осећа понос док слуша химну, с тим да је нешто више ученика са Косова и Метохије дало такав одговор – њих 38,1%, у односу на 35,7% ученика из Централне Србије. Скоро четвртина испитаника (23,3%) је као доминантно осећање у вези са химном издвојило радост. Тако је одговорило 35,2% ученика са Косова и Метохије и 8,3% њих из Централне Србије. Имајући у виду да српско становништво на територији јужне српске покрајине већ десет година живи одвојено од своје матице, јасно је због чега патриотске песме, а нарочито химна, имају већи значај за ученике са овог подручја. Извођење патриотских песама на овом простору буди наду, улива храброст и поверење у свој народ и зато их треба неговати и изводити кад год се за то укаже прилика. Ученици су у истраживању навели и следећа осећања изазвана слушањем химне – лепо (19,0%); испуњеност (11,1%); љубав (11,1%); туга (8,5%); родољубивост (6,3%); моћно (4,8%); усхићеност (3,7%); узбуђење (3,7%); припадност свом народу (3,2%); супер (2,6%); смиреност (2,1%); дирљивост (1,0). Иако смо очекивали да ће више ученика дати одговор на постављено питање о осећањима док певају или слушају химну, задовољни смо позитивним одговорима, јер су наведена управо она осећања која химна треба да побуди. Међутим, није потврђено да већина ученика осмог разреда зна текст химне у целини, како је претпостављено четвртном хипотезом овог истраживања.

Закључак

Резултати истраживања указују да на крају основношколског образовног процеса ученици не познају довољно најзначајнију српску патриотску песму – државну химну *Боже Цравде* – као и да јој у настави није посвећено довољно пажње. Непостојање упечатљивије дидактичко-методичке стратегије заступљености и упознавања државне химне у наставном процесу свакако јесте разлог њеног недовољног познавања међу ученицима основношколског узраста. У наставним програмима музичке културе, осим навођења назива химне, не постоје методичке смернице и упутства којима би се указало на значај и потребу њеног извођења у основној школи. У уџбеницима музичке културе од 1. до 4. разреда издавача Завод за уџбенике и Креативни центар химна није заступљена, па чак не постоји ни једна информација о њој. Неколико реченица јој је посвећено тек у уџбенику за 5. разред, док је у Заводовим уџбеницима за 6. и 7. разред представљен само нотни и литерарни текст химне, уз навођење њених аутора. Из уџбеника за 8. разред химна је потпуно изостављена. Химна има мало бољи третман у уџбеницима Новог

логоса од 5. до 8. разреда, али је и у њима недовољно и површно представљена. Од посебне важности је да се у настави више пажње посвети детаљнијој обради државне химне (настанак, историјски развој, прилике у којима се изводи), чиме би се побудила заинтересованост ученика за ову српску патриотску песму.

У процесу формирања и учвршћивања осећаја националног идентитета химна је неоспорно један од најзначајнијих националних симбола коме треба посветити посебну пажњу. Зато сугеришемо одређене смернице којима је могуће свеобухватније позиционирати српску државне химну у основношколској настави: 1) практиковати певање и слушање државне химне на почетку првог и другог полугодишта; 2) државну химну певати и слушати кад се празнују државни и верски празници: Дан Светог Саве (27. јануар), Дан државности Србије (Сретење, 15. фебруар), Дан сећања на жртве Холокауста (22. април), Празник рада (1. мај), Дан победе над фашизмом (9. мај), Видовдан (28. јун), Дан сећања на српске жртве у Другом светском рату (21. октобар), Дан примирја у Првом светском рату (11. новембар); 3) химну слушати поводом пријема ученика у први разред основне школе; 4) химну певати и слушати пре почетка школских такмичења из било које наставне области, а нарочито поводом спортских дешавања; 5) доделу школских књижица, сведочанстава и награда, неизоставно пропратити певањем и слушањем државне химне, уз ритуално и симболично подизање заставе, или њено представљање на одговарајући начин. Стојимо на становишту да би то допринело развијању духа заједништва, прихватању националних симбола и мотивацији за ангажовање у остваривању заједничких циљева и тежњи заједнице. Свеобухватно и систематично упознавање и доживљавање државне химне у основношколској настави допринеће националном васпитању ученика – усвајању знања о националним обележјима, њиховом настанку и развоју; развијању националне свести и идентитета, племенитих патриотских осећања и моралних уверења, савести и одговорног понашања према духовним вредностима свог народа.

Литература

- Bazić 2012: J. Bazić, *Društveni aspekti obrazovanja*, Beograd: Institut za političke studije, Učiteljski fakultet u Prizrenu – Leposavić.
- Bazić 2017: J. Bazić, B. Pavlović, Uloga muzike u formiranju i rekonstrukcijama srpskog nacionalnog identiteta, *Srpska politička misao*, 1, 24. (vol. 55), Beograd: Institut za političke studije, 279–298.
- Bodrožić 2015: Đ. Bodrožić, *Srpski identitet*, Beograd–Podgorica: Srpska književna zadruga, Književna zadruga srpskog nacionalnog vijeća.
- Delor 1996: Ž. Delor, *Образовање скривена ризница*, Unesko: *Izveštaj međunarodne komisije o obrazovanju za XXI vek*, Beograd: Republika Srbija – Ministarstvo prosvete.
- Đurić Klajn 1971: S. Đurić Klajn, *Istorijski razvoj muzičke kulture u Srbiji*, Beograd: Pro musica.

- Ilić 2009: V. Ilić, *Muzička kultura za prvi razred osnovne škole*, Beograd: Kreativni centar.
- Ilić 2008: V. Ilić, *Muzička kultura za drugi razred osnovne škole*, Beograd: Kreativni centar.
- Ilić 2005: V. Ilić, *Muzička kultura za treći razred osnovne škole*, Beograd: Kreativni centar.
- Ilić 2008a: V. Ilić, *Muzička kultura za četvrti razred osnovne škole*, Beograd: Kreativni centar.
- Marković 2010: Ž. D. Marković, Uloga nacionalnog vaspitanja u očuvanju kulturnog identiteta u globalizirajućem društvu, u: S. Denić (ur.), *Mogućnost nacionalnog vaspitanja u vreme globalizacije*, Zbornik radova sa naučnog skupa (8. april 2010). Vranje: Učiteljski fakultet u Vranju, 32-45.
- Mala enciklopedija 2 1978: Mala enciklopedija 2, *Opšta enciklopedija*, Beograd: Prosveta.
- Pavlović 2013: B. Pavlović, Tradicionalno narodno muzičko stvaralaštvo Kosova i Metohije u nastavi muzike, *Priručnik za učitelje i nastavnike muzičke kulture u osnovnoj školi*, Leposavić: Učiteljski fakultet u Prizrenu – Leposavić.
- Pavlović, Cicović Sarajlić 2015: B. Pavlović, D. Cicović Sarajlić, Zastupljenost i značaj patriotskih pesama u nastavi muzičke kulture. U: V. Vujević (ur). *Zbornik radova sa naučnog skupa Nauka i sloboda*, sa međunarodnog naučnog skupa održanog na Palama 6-8. 6. 2014, Pale: Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Filozofski fakultet Pale, 1143-1154.
- Pavlović 2007: M. Pavlović, *Srpska znamenja, Zvuci, boje, oblici*, Beograd: Čigoja štampa.
- Smit 2010: D.A. Smit, *Nacionalni identitet*, Beograd: Biblioteka XX vek.
- Pravilnik 2013: *Pravilnik o nastavnom planu i programu za prvi i drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, Beograd: Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik.
- Pravilnik 2014: *Pravilnik o nastavnom planu i programu za prvi, drugi, treći i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja i nastavnom programu za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, Beograd: Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik.
- Pravilnik 2011: *Pravilnik o nastavnom programu za četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, Beograd: Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik.
- Pravilnik 2017: *Pravilnik o nastavnom planu za drugi ciklus osnovnog obrazovanja i vaspitanja i nastavnom programu za peti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, Beograd: Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik.
- Pravilnik 2013a: *Pravilnik o nastavnom programu za šesti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, Beograd: Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik.
- Pravilnik 2013b: *Pravilnik o nastavnom programu za sedmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, Beograd: Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik.
- Pravilnik 2010: *Pravilnik o nastavnom programu za osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, Beograd: Službeni glasnik Republike Srbije – Prosvetni glasnik.
- Pravilnik 2006: *Pravilnik o izmenama pravilnika o nastavnom planu i programu osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, LV – broj 9, Beograd: Službeni glasnik Republike Srbije.

- Paladin, Mihajlović Bokan 2012: A. Paladin, M. Mihajlović Bokan, *Muzička kultura* 5, Beograd: Novi logos.
- Paladin, Mihajlović Bokan 2012a: A. Paladin, M. Mihajlović Bokan, *Muzička kultura* 6, Beograd: Novi logos.
- Paladin, Mihajlović Bokan 2012b: A. Paladin, M. Mihajlović Bokan, *Muzička kultura* 7, Beograd: Novi logos.
- Paladin, Mihajlović Bokan 2012c: A. Paladin, M. Mihajlović Bokan, *Muzička kultura* 8, Beograd: Novi logos.
- Stojanović, Vasiljević, Drobni 2006: G. Stojanović, Z. Vasiljević, I. Drobni, *Muzika kultura 1*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Stojanović, Ćirić 2002: G. Stojanović, N. Ćirić, *Muzička kultura za 8. razred osnovne škole*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Stojanović, Vasiljević, 2007: G. Stojanović, Z. Vasiljević, *Muzika kultura za 2. razred osnovne škole*, Beograd: Zavod za udžbenike.
- Stojanović 2009: G. Stojanović, *Muzička kultura za 3. razred osnovne škole*, Beograd: Zavod za udžbenike.
- Stojanović 2007: G. Stojanović, *Muzička kultura za 4. razred osnovne škole*, Beograd: Zavod za udžbenike.
- Stojanović, Rajčević 2009: G. Stojanović, M. Rajčević, *Muzička kultura za 5. razred osnovne škole*, Beograd: Zavod za udžbenike.
- Stojanović, Rajčević 2009a: G. Stojanović, M. Rajčević, *Muzička kultura za 6. razred osnovne škole*, Beograd: Zavod za udžbenike.
- Stojanović, Rajčević 2009b: G. Stojanović, M. Rajčević, *Muzička kultura za 7. razred osnovne škole*, Beograd: Zavod za udžbenike.
- Šuvaković 2010: U. Šuvaković, Nacionalno vaspitanje – put usvajanja i globalnih i nacionalnih vrednosti, U: S. Denić (ur.), *Mogućnost nacionalnog vaspitanja u vreme globalizacije*, Zbornik radova sa naučnog skupa (8. april 2010). Vranje: Učiteljski fakultet u Vranju, 130–144.
- Šuvaković 2014: U. Šuvaković, *Tranzicija, Prilog sociološkom proučavanju društvenih promena*, Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini – Kosovska Mitrovica.

Biljana M. Pavlović
Dragana J. Cicović Sarajlić
Biljana Lj. Mandić

THE REPRESENTATION AND EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF THE SERBIAN NATIONAL ANTHEM *GOD OF JUSTICE* IN THE ELEMENTARY SCHOOL TEACHING OF MUSIC CULTURE

Summary

The paper discusses the presence and educational significance of the Serbian national anthem *God of Justice* in the elementary school teaching of Music Culture. Starting from the fact that the national anthem is one of the most important national symbols, whose reception in the teaching process actualizes the national segment of education, the aim of the research

is to determine to what extent students of the eighth grade of elementary school can recognize the national anthem *God of Justice*. In line with the aim, the research tasks were defined: to what extent is the anthem *God of Justice* represented in the curriculum and the textbooks of Music Culture and to what extent can the students identify the national anthem of Serbia by hearing the tune and the lyrics. Considering that the continuum of eight-year education enabled the acquisition of elementary knowledge about the most important Serbian national symbols and activated adequate emotional stimulation, the research started under the assumption that students at the end of elementary education are sufficiently familiar with the melody-textual characteristics of the national anthem *God of Justice*, which was partly confirmed. It has been found that most students identify the song *God of Justice* as the Serbian national anthem, but that they do not know its text in whole. The results of the survey, conducted in May of 2016 in elementary schools in central Serbia and Kosovo and Metohija, on a sample of 534 pupils of the eighth grade, indicate that the treatment of national anthems in primary education is not processed meticulously enough. In the elaboration of the obtained data, the descriptive method and method of theoretical analysis and synthesis were used.

Keywords: national education, national anthem, music culture, elementary school.

Примљен: 19. април 2018. године
Прихваћен: 24. новембар 2018. године